

4.2.1 Elektrické obvody (cvičení)

Předpoklady:

Pedagogická poznámka: Tuto kapitolu učí autor jako dvouhodinové cvičení s polovinou třídy.

Výuka s polovinou třídy je nutná, studenti se učí zacházet se novou sadou pomůcek, což vyžaduje nabití jistých manuálních dovedností a častou pomoc učitele.

V obou případech (pokud máte v tomto ročníku cvičení z fyziky i pokud musíte cvičení organizovat z normálních hodin) je třeba dobře spočítat v jakém předstihu před probíráním látky v normálních hodinách musíte se cvičeními začít, abyste stihli zrealizovat cvičení včas a naměřili voltampérové charakteristiky z hodiny 040206 před hodinou 040207.

Poznámka: Bližší popis používané stavebnice je ve zvláštním souboru.

Př. 1: Rozsviť žárovku pomocí ploché baterie.

Přiložíme jeden plíšek (odborně pól) baterie k závitům žárovky, druhý plíšek k špičce žárovky. Mezi póly baterie se vytvoří uzavřený obvod, kterým prochází proud přes vlákno žárovky. Žárovky svítí.

Pedagogická poznámka: Pozor. Existuje i na vyšším gymnáziu překvapivě velký počet žáků, kteří tento úkol splnit nedokážou. Je třeba dát pozor, aby při svých pokusech zbytečně nezkratovali baterii tím, že oba její póly připojují k závitům žárovky. Stojí za to obětovat jednu žárovku a ukázat žákům, jak vypadá uvnitř.

Př. 2: Odhni plíšky baterky z původní polohy a přitlač je k bokům baterie (opatrně, aby se nezlomily). Rozsviť žárovku.

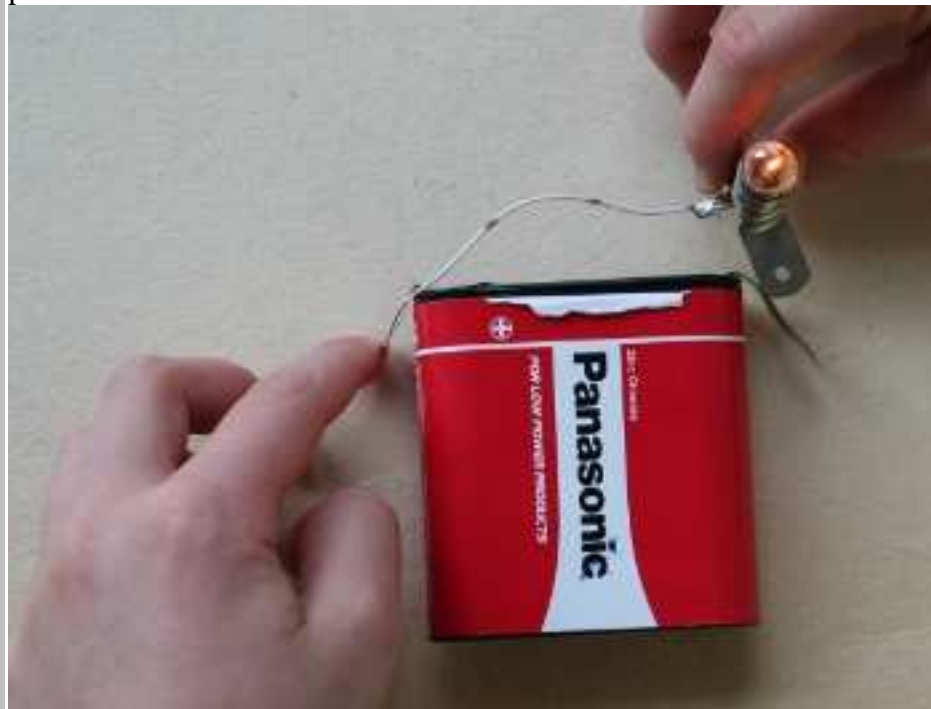
Stejně jako v předchozím příkladě musíme vytvořit uzavřený obvod vedoucí přes vlákno žárovky. Místo drátků můžeme použít libovolný kovový předmět, například pomocí nůžek.

Pedagogická poznámka: Cílem předchozího příkladu je, aby si žáci uvědomili, že obvod nemusí být vytvořen pouze dráty, ale libovolnými kovovými předměty.

Př. 3: Zašroubuj žárovku do objímky a rozsviť ji pomocí baterie.

Žárovka má dva vývody $\Rightarrow$ musíme najít dva vývody i na objímce. Připojíme objímku k pólům baterie.

Pedagogická poznámka: Obtížnost příkladu je závislá na typu objímky. U konkrétního typu na fotografii je tento příklad poměrně obtížný (celé tělo objímky totiž tvoří jeden vývod, druhým je drátek vyvedený z boku) a opět hrozí zkratování žárovky. Nechte žáky nejdříve prostudovat objímku a pak teprve zašroubovat žárovku.

Př. 4: Funkce žárovky je možné vysvětlit dvěma způsoby.

- a) Žárovka funguje jako mlýnek na potoce, kterým otáčí elektrický proud a on svítí.
 b) Žárovka funguje jako motor, do kterého přitékají z obou pólů baterie dvě látky (plusový a mínusový proud jako benzín a vzduch v motoru), které v ní zreagují a tím ji rozsvítí.
 Najdi zapojení, kterým je možné rozhodnout, která z teorií je správná.

Zapojíme jednu žárovku ke dvěma baterkám (u jedné k kladnému, u druhé k zápornému pólu). Žárovka nesvítí $\Rightarrow$ první možnost je správná (sestrojené zapojení neumožňuje chod proudu uzavřeným obvodem, míchání dvou různých proudů v žárovce by možné bylo).

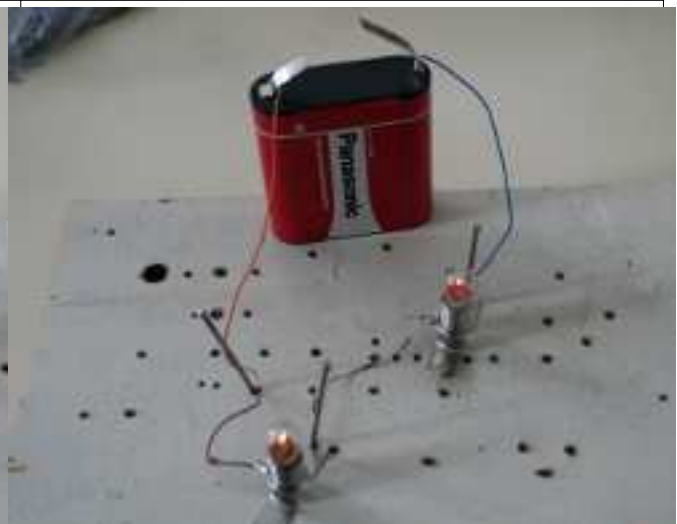

Př. 5: Sestroj elektrický obvod s jednou žárovkou. Poté do obvodu přidej druhou žárovku, tak aby také svítla. Porovnej jas první žárovky pokud je zapojena sama a pokud je zapojena s druhou žárovkou.

Existují principiálně dva druhy řešení.

Obě žárovky svítí stejně, jako svítla samotná žárovka.

Obě žárovky svítí méně, než svítla samotná žárovka.

Pedagogická poznámka: V běžném případě se objeví oba dva druhy obvodů a je možné ihned přejít k následujícímu příkladu. Pokud ne, je třeba druhý typ obvodu rychle sestrojít.

Př. 6: Předchozí příklad je možné řešit dvě způsoby, které se liší svitem žárovek. Prostuduj oba druhy obvodů a najdi podstatný rozdíl, který způsobuje různou svítivost zapojených žárovek. Pokus se rozdílnou svítivost vysvětlit.

Žárovky svítí více: Žárovky jsou zapojeny k baterce „nezávisle“ na sobě (proud, který protéká jednou žárovkou, neteče druhou). Zapojení je z hlediska každé ze žárovek téměř stejné jako zapojení jediné žárovky (pouze baterie musí asi dodávat více proudu) ⇒ žárovky svítí stejně jako v obvodu s jedinou žárovkou. Říkáme, že žárovky jsou zapojeny **vedle sebe (paralelně)**.

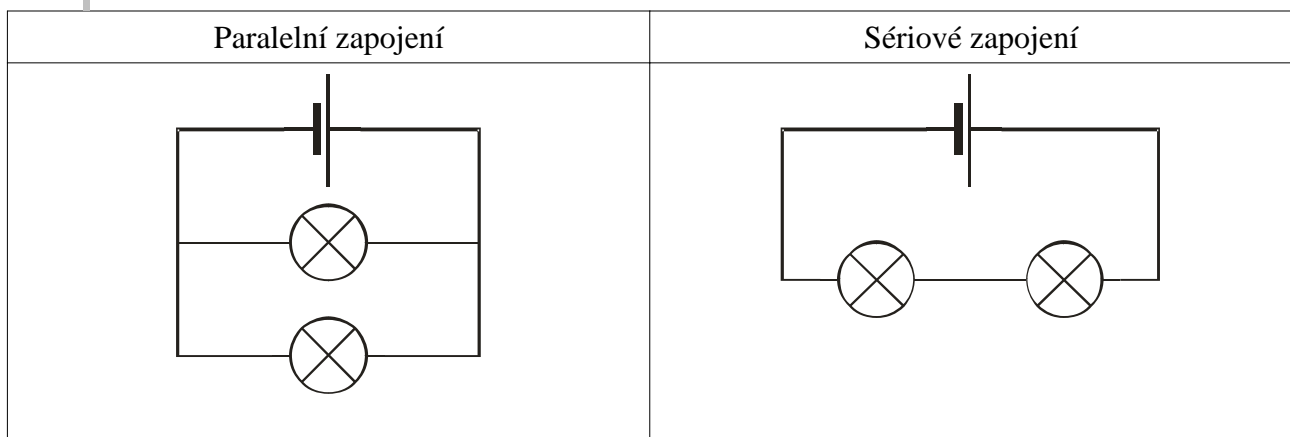
Žárovky svítí méně: Žárovky jsou zapojeny k baterce „závisle“ na sobě (proud, který protéká jednou žárovkou, teče druhou). Proud protékající přes žárovky musí projít „těžší cestu“ než u obvodu s jedinou žárovkou (prochází přes dva spotřebiče) ⇒ žárovky svítí méně než v obvodu s jedinou žárovkou. Říkáme, že žárovky jsou zapojeny **za sebou (sériově)**.

Některé skutečnosti se slovy vyjadřují poněkud těžkopádně ⇒ začneme používat obrázky (schémata elektrických obvodů).

Žárovka: Baterie (zdroj): , nebo , nebo (tento obrázek je pro plochou baterii nejpřesnější, uvidíme proč).

Vodivé spojení (drát): , nebo , nebo , nebo ... (nesnažíme se zachytit tvar, délku, ani směr použitého drátu, pouze fakt, že mezi dvěma místy existuje cesta pro proud).

Př. 7: Zakresli oba obvody z předchozího příkladu pomocí schématických značek.

Pedagogická poznámka: Pokud je jenom trochu času, je dobré si projít různé obrázky různých studentů a ukázat si, že přes některé rozdíly se v podstatných rysech shodují.

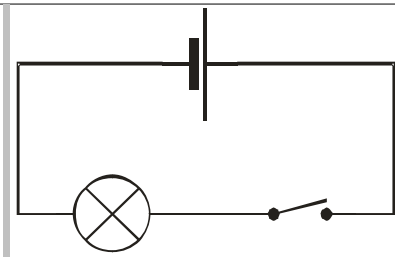
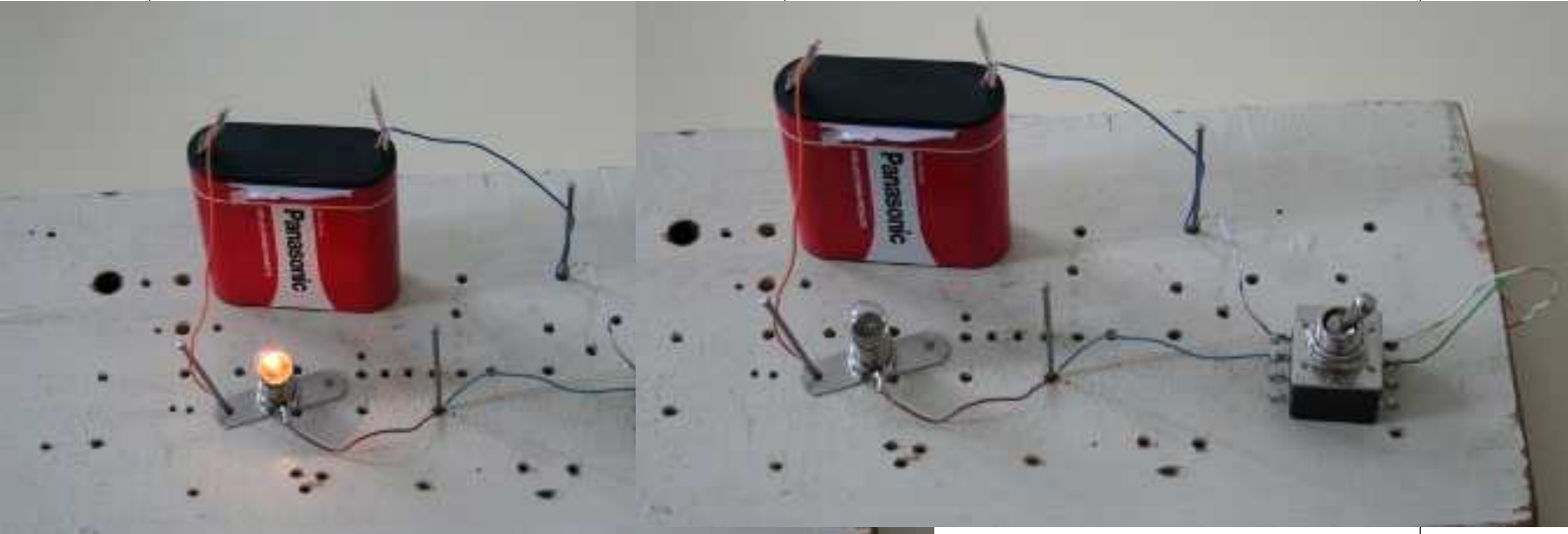
Další součástky:

● vypínač: ,

- přepínač:

Př. 8: Sestroj elektrický obvod s jednou žárovkou, baterií a vypínačem tak, aby vypínačem bylo možné žárovku rozsvěcovat a zhasínat.

Uzavřený cestu pro elektrický proud přerušíme v libovolném místě vypínačem.

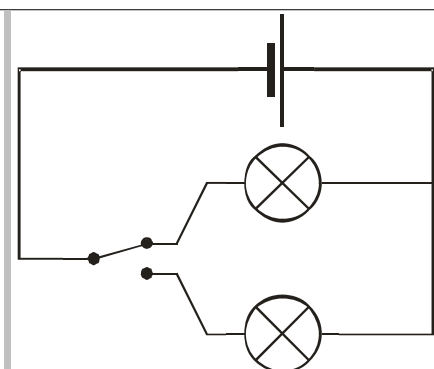
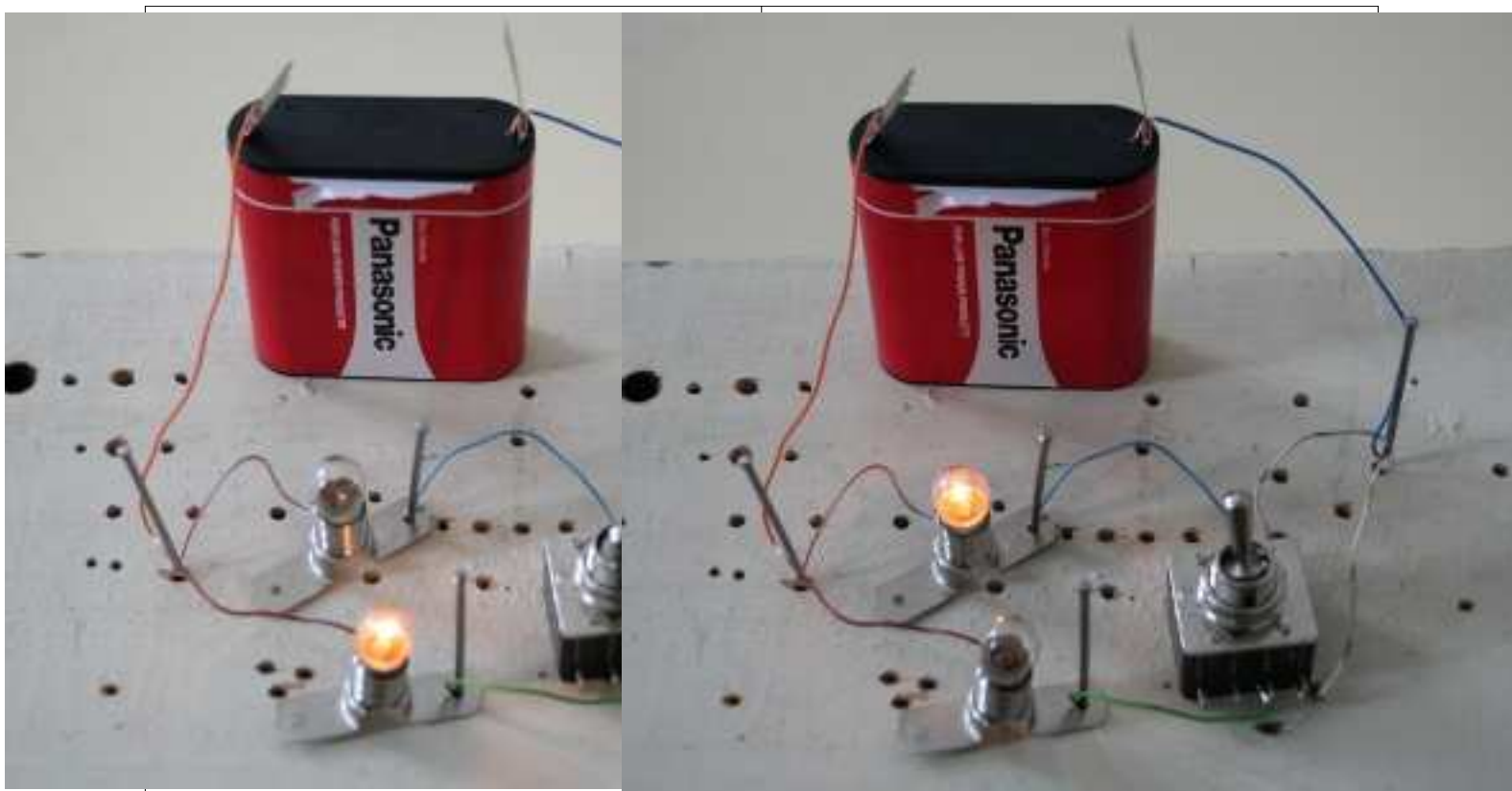

Pedagogická poznámka: Jde o pochopení přepínače, význam jednotlivých vývodů. Zkontrolujte zda si žáci uvědomují, přerušení uzavřeného obvodu při vypnutí. Většinou jde o stejnou součástku, u které využíváme různé vývody.

Př. 9: Sestroj elektrický obvod s dvěma žárovkami, baterií a přepínačem tak, aby přepínačem bylo možné přepínat, která žárovka bude svítit (vždy bude svítit pouze jedna žárovka, stejným svitem jako v obvodě s jedinou žárovkou bez vypínače).

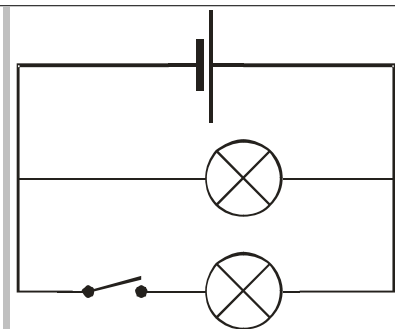
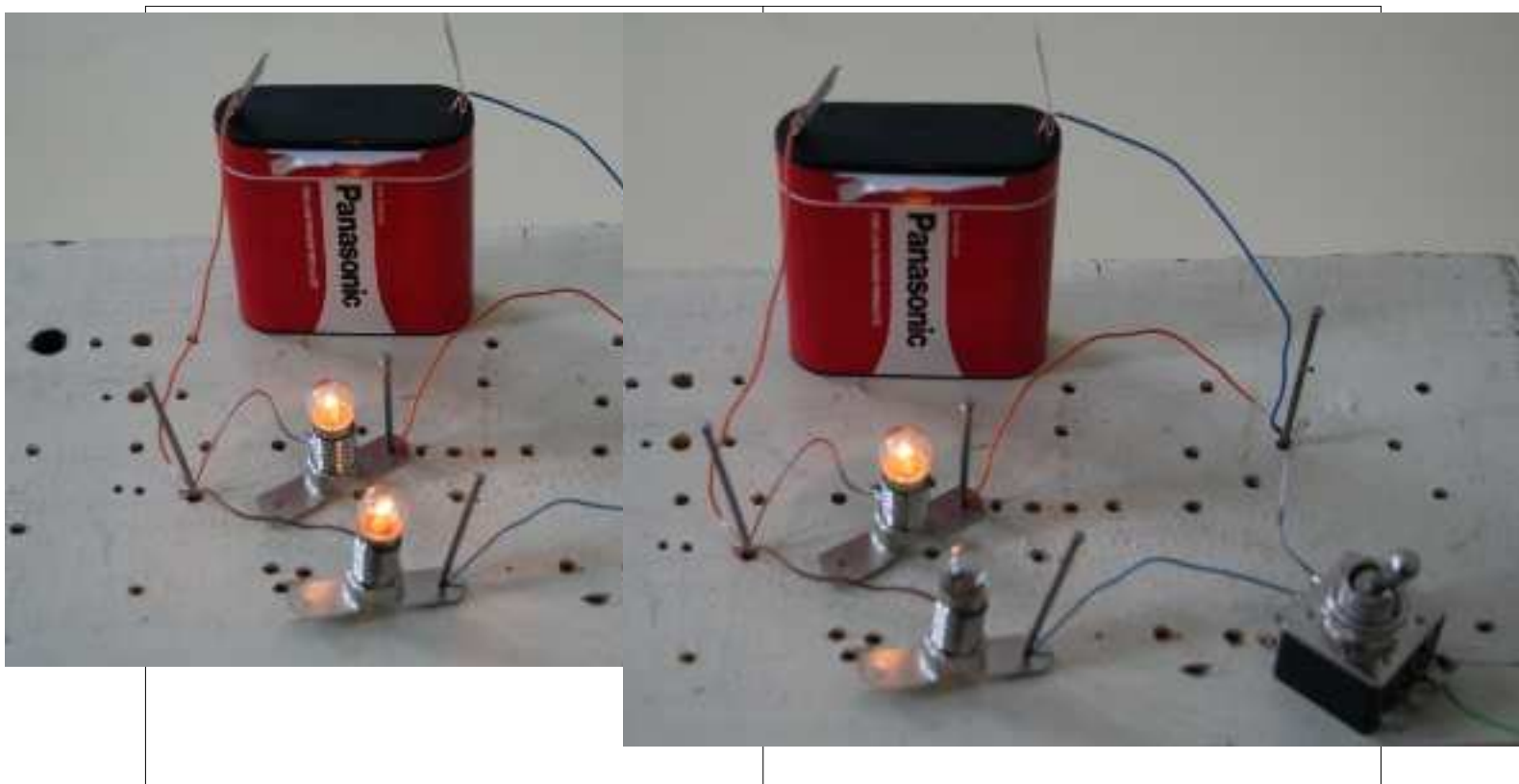
Žárovky musí svítit nezávisle na sobě $\Rightarrow$ musí být zapojeny paralelně. Přepínač rozhoduje o tom, do které z větví půjde proud.

Př. 10: Sestroj obvod, ve kterém budou dvě žárovky, vypínač a baterie, zapojené tak, aby přepínačem bylo možné zapínat svít buď jedné nebo dvou žárovek najednou. Pokud žárovky svítí obě, svítí stejně jako když svítí jedna.

Žárovky musí svítit nezávisle na sobě $\Rightarrow$ musí být zapojeny paralelně. Vypínač je zapnutý do jedné z větví, kde přerušuje proud.

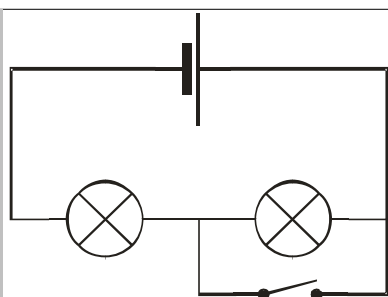
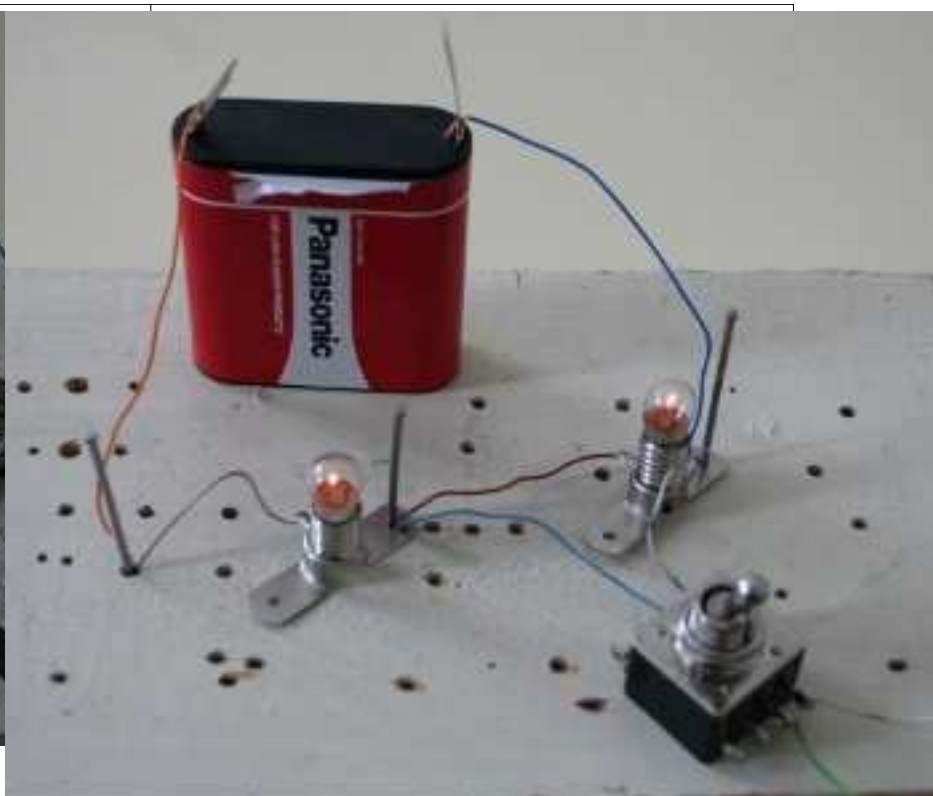
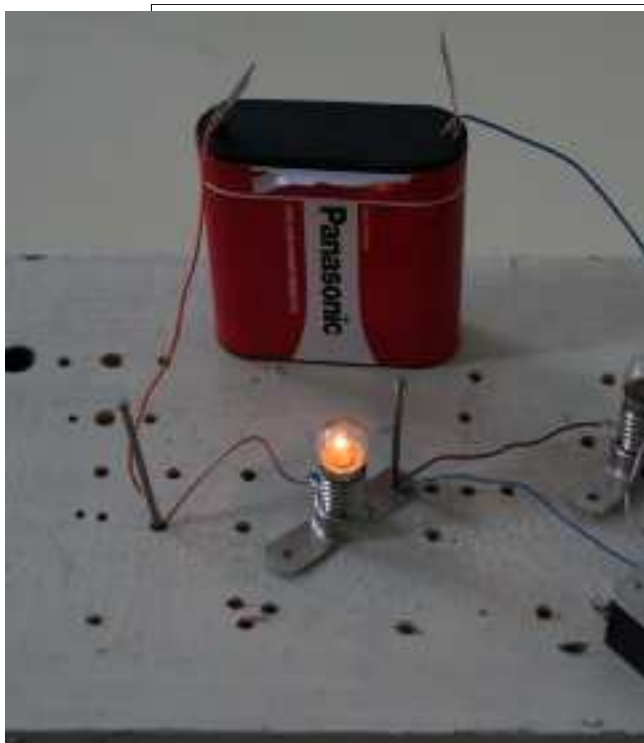

Pedagogická poznámka: Předchozí příklad je hlavně zaměstnání pro rychlejší dvojice, pomalejší ho přeskočí. Následující příklad by měli začít řešit všichni, přibližně najednou.

Př. 11: Sestroj obvod, ve kterém budou dvě žárovky, vypínač a baterie, zapojené tak, aby přepínačem bylo možné zapínat svít buď jedné nebo dvou žárovek najednou. Pokud žárovky svítí obě, svítí méně, než když svítí jedna.

Pokud žárovky svítí najednou, svítí méně $\Rightarrow$ musí být zapojeny sériově. Vypínač nemůže přerušovat proud v tomto obvodu (zhasly by obě žárovky) $\Rightarrow$ hledáme jinou cestu $\Rightarrow$ zkusíme vypínačem otevírat novou cestu okolo jedné ze žárovek.

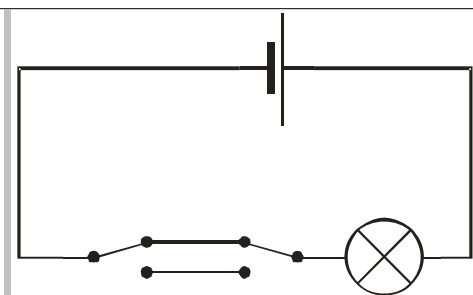
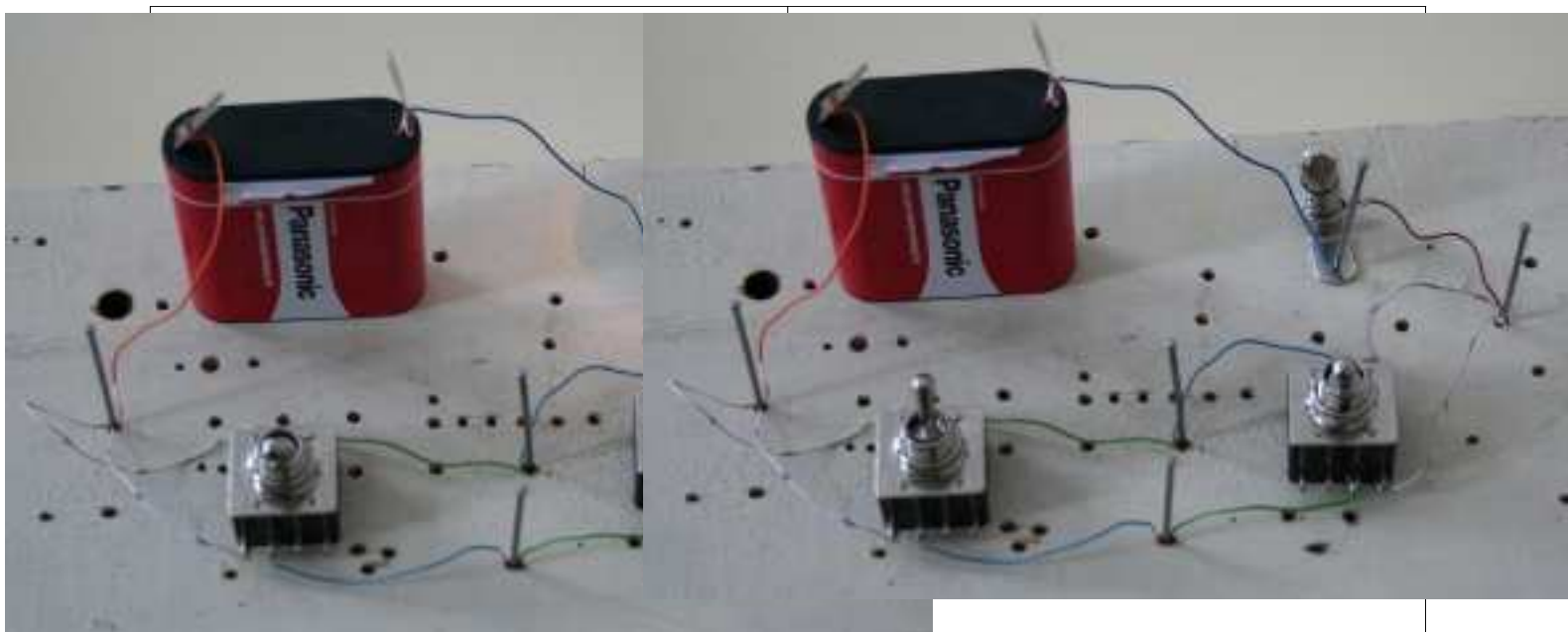

Pokud je vypínač sepnutý objeví se cesta, která umožňuje proudu obejít pravou žárovku $\Rightarrow$ na této cestě nemusí proud překonávat žádnou překážku $\Rightarrow$ prochází okolo žárovky a ne přes ní $\Rightarrow$ žárovka nesvítí. Říkáme, že došlo ke zkratu.

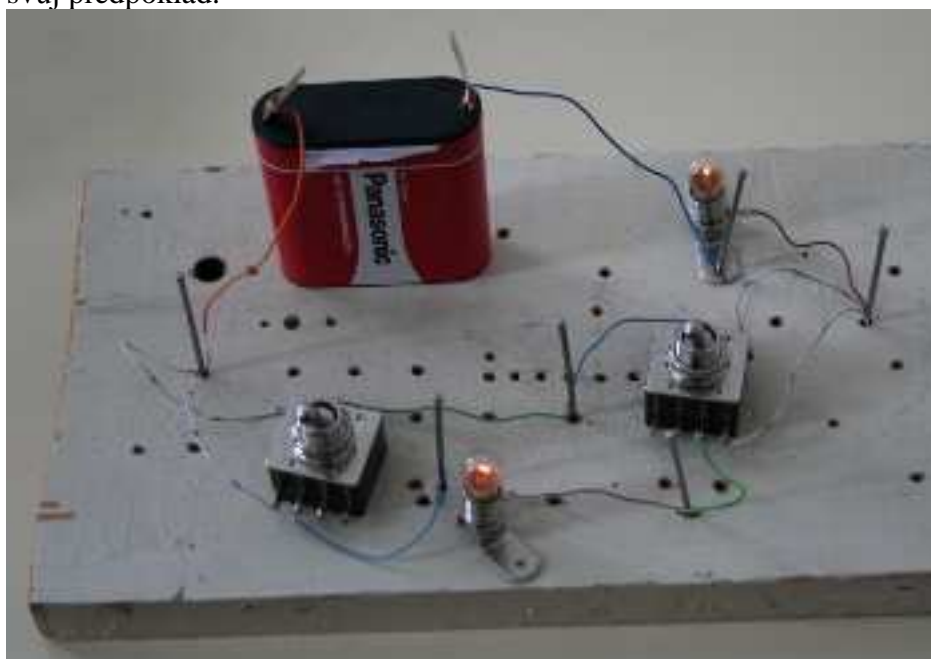
Proud v obvodu je při zkratu právě žárovky omezen levou žárovkou. Kdyby nebyla do obvodu levá žárovka zapojena, procházel by velmi velký proud, který by baterii rychle vybil $\Rightarrow$ zkrat může být velmi nebezpečný.

Př. 12: Sestroj obvod s jednou žárovkou a dvěma přepínači. Přepínače musí být zapojeny tak, aby v případě, že žárovka svítí, bylo možné ji libovolným přepínačem vypnout. Pokud žárovka nesvítí, musí být možné ji libovolným přepínačem zapnout (schodišťový vypínač).

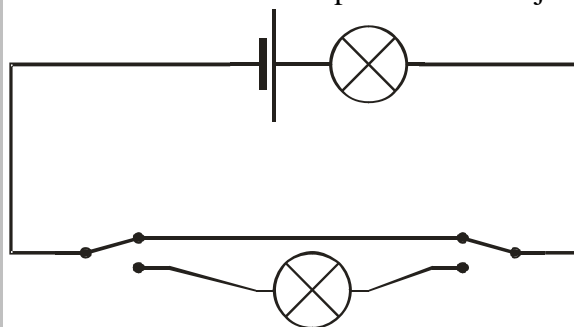

Pedagogická poznámka: Většinou na zapojení žáci sami nepřijdou. Je dobré ho s nimi vymyslet a pak je nechat zapojit obvod podle obrázku. Funkci vyzkouší sami.

Př. 13: Na stole je sestaven obvod se dvěma přepínači a dvěma žárovkami. Nakresli jeho schéma, odhadni, jak budou jednotlivé přepínače ovlivňovat svít žárovek, pak obvod sestav a ověř svůj předpoklad.

Obvod můžeme zakreslit pomocí následujícího schématu:

Obvod bude fungovat podobně jako schodišťový přepínač.

Oba přepínače v horní poloze $\Rightarrow$ svítí žárovka u zdroje.

Oba přepínače v dolní poloze $\Rightarrow$ svítí obě žárovky, slabším svitem (sériové zapojení).

Přepínače v různých polohách $\Rightarrow$ nesvítí ani jedna žárovka.

Pedagogická poznámka: Na předchozí příklad většinou nedojde. Studenti ho samozřejmě řeší podle reálného obvodu sestaveného na stole.

Shrnutí: Obvodem prochází proud pouze v případě, že existuje uzavřená cesta od jednoho pólu baterie k druhému.